

Úvod

Nikita Chruščov bol taký zvláštne odzbrojujúci chlapík: vysoký meter šesťdesiat a takmer rovnako široký, tvár akoby vyrobená z gitu. Tento bývalý roľník so štyrmi triedami základného vzdelania sa zo sovietskeho komisára stal akýmsi spôsobom neočakávaným nástupcom krvilačného tyrana Josifa Stalina. Zavalitý Chruščov bol stelesnením protikladov: bol súčasne bystrý i krátkozraký, tajnostkársky i utáraný, skromný i okázalý, optimistický i apokalyptický.

Tento svet nikdy nevidel ruského autokrata, akým bol Chruščov. Pred jeho príchodom k moci v 50. rokoch minulého storočia vládli nad Euroáziou celé stáročia zdržanliví, chladní a neprístupní komisári a imperátori. Či už to bol cár alebo komunista, ruskí vodcovia pôsobili ako všemocní a aktívne vytvárali obraz vlastnej neomylnosti. Naopak, Chruščov mal v sebe prekliatie ľudskej krehkosti a nedokonalosti, čo uvidel svet v plnej nahote v 50. a 60. rokoch.¹ Od potlačenia ľudového odporu vo východnej Európe po búchanie topánkou na rokovaní OSN, ba dokonca až po dovlečenie sveta na pokraj termojadrového holokaustu pre Kubu sa Chruščov potácal od fiaska k fiasku. Bolo preto pochopiteľné, že v roku 1964 politbyro strany až príliš ľudského Chruščova odvolalo a namiesto neho nastúpil zamračený Leonid Brežnev, v ktorého osobe sa do čela Ruska znova vrátil chladný a neprístupný autokrat.

Keď Chruščova odstavila jeho vlastná komunistická strana od moci, bol tento „osobitný dôchodca“ nútený tráviť dôchodok na svojej dači – letnom dome západne od Moskvy. Ak sa práve nerýpal v záhradke alebo neutiekol svojim strážcom poprechádzať sa po brehu neďalekej rieky Moskvy vo svojom povestnom slamenom klobúku a v nohaviciach opásaných až popod pazuchy, diktoval svoje pamäti na obyčajný magnetofón, čím poskytol neoceniteľný materiál z pozície jediného ruského autokrata, ktorý zomrel v pokoji mimo svojho úradu. Jeden a pol milióna slov, ktoré prešli jeho starnúcimi mäsitými perami a ktoré sa zhmotnili do stoviek hodín na záznamových kotúčoch, tvorí najfascinujúcejšiu výpoveď o dôležitosti alkoholu v intrigách Stalinovho vnútorného kruhu v podaní jedného z mála tých, ktorí prežili, aby o tom podali svedectvo.²

Josif Stalin je konvenčne vykresľovaný ako brutálny diktátor, ktorý začiatkom 20. rokov uchoopil opraty absolútnej moci v Sovietskom zväze, lebo sa mu podarilo vyšachovať a zlikvidovať svojich politických odporcov, alebo ako paranoidný tyran, ktorý pestoval všadeprítomný kult osobnosti a ktorý vládol nad Sovietskym zväzom prostredníctvom strachu, represálií a zastrášovania. Za jeho vlády zahynuli milióny ľudí v pracovných táborech, počas nútených deportácií, v období masívnej kolektivizácie a industrializácie, v dôsledku genocídy a na následky hladomoru. A to všetko ešte predtým, než za obeť nacistickému Nemecku padlo počas druhej svetovej vojny ďalších dvadsaťštyri miliónov duší.³ Aké to je, byť komplicom s krvou miliónov na svojich rukách? Ako kráčať po tenkom ľade lichôtok pánovi, aby najbližšie neprišiel rad na moju hlavu a pritom človek nezošalel a nezatratil svoju dušu?

Na týchto praskajúcich páskach nám Chruščovov starnúci hlas ponúka možnosť nahliadnúť do života Stalinovho vnútorného kruhu, keď sa v dobrých i zlých časoch rozhodovalo aj o tých najpálčivejších politických otázkach za stolom veľkého vodcu. Začiatkom 30. rokov bol Stalin „prostý a prístupný.“⁴ Máš problém? Zavolaj priamo Stalinovi. Alebo ešte lepšie, zájdi za ním na daču, bude sedieť vo vlašnom letnom povetrí na verande.

Podával sa silný ruský vývar a k tomu vedľa stála karafa vodky s krčahom vody. Pohár na vodku bol taký akurát. Človek vošiel dnu, pozdravil sa a on povedal: „Budete niečo jesť? Sadnite si.“ „Sadnúť si“ znamenalo zobrať si misku na polievku (polievková misa bola hneď vedľa), nabráť si polievky, koľko hrdlo ráči, sadnúť si a jesť. Ak ste sa chceli niečoho napiť, zobrali ste karafu, naliali si do pohárika a vypili na ex. Ak ste chceli druhý, bolo to iba na vás. Človek pozná svoju mieru, hovorí jedno porekadlo. Ak nechcete piť, tak nemusíte.⁵

Ale to bolo v raných dobách. Postupom času sa tlak totalitnej diktatúry podpísal aj na Stalinovi. V roku 1932 po verejnej hádke spojenej s popíjaním alkoholu zomrela za zvláštnych okolností Stalinova druhá žena. To urobilo zo Stalina nevrlého samotára. Hroziaca vojna s Adolfom Hitlerom – a najmä veľmi pravdepodobná *prehra* v tejto vojne – uvrhla Stalina do ešte ponurejších depresí.⁶ Stalin potemnel. Pil viac a viac. A čo horšie, začal nútiť iných, aby pili pre jeho potešenie. „V tej dobe sa už žiadne večere u Stalina neobišli bez ťažkého pitia, či človek chcel alebo nie,“ spomínal si Chruščov. „Stalin chcel evidentne utopiť svoje svedomie a žiť v stave otupenosti, teda aspoň sa tak zdalo. Nikdy neodchádzal od stola triezvy a čoraz častejšie nedovoľoval ostatným, aby ani oni nešli domov v triezvom stave.“⁷

Po vymenovaní Lavrentija Beriju, Stalinovho sadistického katana do čela Ludového komisariátu pre vnútorné záležitosti (NKVD, predchodcu KGB) sa kedysi príjemné večere členov politbyra zmenili na neskrývanú súťaž o získanie šéfovej priazne. Stalin, večne podozrievavý, že sa proti nemu pripravuje sprisahanie, používal alkohol, aby udržoval svoj vnútorný kruh v neistote: jeho zámerom bolo opiť svojich najbližších súdruhov (alebo potenciálnych rivalov) tak, aby z nich vypáčil

tie naj dôvernejšie myšlienky a odhalil ich skutočné úmysly. Ak by sa nedokázali kontrolovať, zotrúvali by v stave podozrievavosti jeden voči druhému a nemohli by zvrhnúť jeho vládu. „Stalin to mal rád,“ spomínal si Chruščov. „Rád nás staval jedného proti druhému a vyvolával a posilňoval [naše] nižšie pudy.“⁸

Celé 40. a 50. roky – teda od obdobia, keď nemecký wehrmacht takmer zničil Sovietsky zväz, až po obdobie, keď sa zo Sovietskeho zväzu stala vystatovačná globálna supervelmoc – sa najvyššia sovietska politika odohrávala v atmosfére študentského večierku s diablom. Či v Kremli alebo na Stalinovej dači, politické rozhodnutia sa prijímali počas pitiek a prípitkov s pohárom ruskej vodky, krymského šampanského, arménskeho koňaku či gruzínskeho vína v ruke. Začínali sa obyčajne neskoro večer a končili sa až nadránom. Než sa členovia sovietskeho vedenia pustili ráno – alebo ešte častejšie krátko popoludní – do plnenia úloh, najprv sa vytackali von vyvracať alebo ich pošpinených odviezli domov ich ochrankári. Juhoslovanský partizán Milovan Đilas si takto spomína na svoje návštevy v Kremli: „Na týchto večeriach sa rozhodovalo o osude obrovskej ruskej krajiny, o novozískaných územiach a do značnej miery aj o osude ľudskej rasy. A hoci tieto večere neinšpirovali prítomných duchovných tvorcov – „inžinierov ľudských duší“ – k veľkým činom, zato mnoho činov tam zostalo navždy pochovaných.“⁹

Đilasovi sa to *nepáčilo*, no ani členovia Stalinovho politbyra – elita Komunistickej strany Sovietskeho zväzu – sa na týchto večeriach nezúčastňovali práve ochotne. Chruščov si ponurým hlasom spomína, ako vnútorný kruh tieto stretnutia so Stalinom neznášal – predovšetkým pre nemierne pitie:

Takmer každý večer zazvonil telefón: „Zastav sa, dáme si večeru.“ Boli to obávané večere. Domov sme sa vracali na úsvite a ešte sme museli ísť do práce. Snažil som sa byť v kancelárii do desiatej predpoludním a počas obednej prestávky si trochu pospať, pretože vždy hrozilo nebezpečenstvo, že ak sa človek nevyspal a Stalin ho znovu zavola na večeru, mohol zadriemať priamo za jeho stolom. A tí, ktorým sa to stalo, si preskákali svoje.¹⁰

Ušetrení neboli ani cudzinci. Keď si Stalin s Hitlerom v roku 1939 rozkúskoval východnú Európu na základe paktu Molotov – Ribbentrop, Stalin pohostil delegáciu vedenú nacistickým ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom vybranou dvadsaťštyrichodovou štátnou večerou v prepychovom kremľskom Veľkom paláci. Pre mnohých hostí to bola najohromujúcejšia spoločenská udalosť, akú zažili.¹¹ No než sa hostia stihli pustiť do jedla, sovietsky minister zahraničných vecí Vjačeslav Molotov navrhol, aby každý člen z oboch delegácií predniesol prípitok – dokopy to bolo dvadsaťdva ľudí. Stalin prehodil pár slov s každým hosťom a potom si s ním priľukol. Keď takto „poctil“ každého hosťa, už podpítí Nemci si vydýchli a konečne sa chceli pustiť do jedla – aby vzápätí viditeľne podgurážení Molotov zvolal: „A teraz si vypijeme na všetkých členov delegácií, ktorí sa *nemohli* zúčastniť na tejto večeri.“¹² A tak to pokračovalo.

Ribbentrop si na ten osudový večer spomína, že hnedastá korenistá vodka, ktorú pili, bola „taká silná, že človeku takmer vyrazila dych“ – no Stalin záhadným spôsobom pôsobil vyrovnaným dojmom, akoby sa ho alkohol vôbec nedotkol. Podpitý Ribbentrop oťaženým jazykom vyjadril pred Stalinom svoj „obdiv k ruským hrdlám, ktoré sú porovnateľné s našimi nemeckými.“ Veľký diktátor sa zasmial, odtiahol nacistického ministra bokom a prezradil mu, že on má vo svojom pohári krymské víno rovnakej farby, akej bola tá „diabolská vodka“, ktorú nútil piť všetkých ostatných.¹³

Jedinou záchranou zahraničných hodnostárov bolo zrejme iba to, že sa – na rozdiel od členov politbyra – nemuseli so Stalinom stretávať pravidelne. Člen nacistickej delegácie Gustav Hilger neskôr popísal hádku s Berijom, ktorý sa na Hilgera nahneval, keď si nechcel vypiť. „Čo sú to tu za spory?“ zamiešal sa medzi nich Stalin žartovným tónom. „Ak nechcete piť, nikto vás nemôže nútiť.“

„Ani šéf NKVD osobne?“ spýtal sa Hilger.

„Pri tomto stole,“ odpovedal Stalin, „neznamená ani šéf NKVD viac než ktokoľvek iný.“

Nemcov takéto reakcie utvrdili, že sovietske vedenie je prostomyseľné i nepredvídateľné zároveň. Hilger si všimol, ako sa Stalin dokázal bleskovo zmeniť zo žoviálneho na smrteľne vážneho človeka, pričom zdôraznil svoju „otcovskú benevolenciu, s ktorou si vedel získať svojho oponenta a oslabiť jeho ostrážitosť.“¹⁴ Stalin nútil ostatných piť, kým nestratili zábrany, čo nepochybne využíval vo svoj prospech.

Či už Stalin hostil pred vypuknutím vojny spojencov Osi alebo počas vojny spojencov koalície, alkohol bol integrálnou súčasťou vysokej diplomacie. Ani nie tri roky po odchode podguráženej nacistickej delegácie zo Stalinovho dvora dorazila v auguste 1942 do Moskvy delegácia britského premiéra Winstona Churchilla, ktorej sa dostalo rovnaké pohostenie. Prebiehali najtemnejšie dni druhej svetovej vojny a cieľom britskej misie bolo nadviazať vzťahy s novým sovietskym spojencom, ktorý v tej dobe čelil drvivému náporu nacistických vojsk a ich *blitzkriegu*. Churchill súčasne so sebou privážal nepríjemnú správu, že pomoc v podobe druhého frontu v západnej Európe nepríde tak rýchlo. Churchill tvrdil, že „pitie alkoholu pred, po a ak je potrebné, aj počas jedla a medzi jednotlivými chodmi“ je jeho „tajným obradom“, a preto sa zdal dobre pripravený vydržať kremelské alkoholické bakchanálie.¹⁵

Soviety si však udržali výhodu domáceho prostredia. „Nič hroznejšie si nemožno predstaviť, ako je kremelský banket, no musí sa to vydržať,“ spomínal si stály podtajomník britského ministerstva zahraničných vecí sir Alexander Cadogan. „Žiaľ, Winston to neznášal práve najlepšie.“

Churchill, ktorého neodradil úvodný banket, požiadal Stalina pred odletom z Ruska o poslednú schôdzku. O jednej ráno v deň odchodu delegácie zavolali Cadogana do Stalinovej súkromnej kremelskej rezidencie. Cadogan tam našiel oboch lídrov v Molotovovej spoločnosti a v rozmarnej nálade. Stoly sa prehýbali od jedla, bolo tam pečené prasiatko a nespočetné množstvo vypitých fliaš alkoholu. „Stalin

ma prinútil vypiť niečo strašidelné,“ spomínal si Cadogan. „Winston sa sťažoval na ľahké bolenie hlavy a v tom čase sa už obmedzoval iba na pitie neškodného šumivého kaukazského červeného vína.“ Ale práve toto vzájomné porozumenie, tvrdí Cadogan, ktoré vzniklo v tú noc nezriadeného pitia, položilo základy veľkého spojenectva, ktoré napokon skolilo nacistického molocha.¹⁶

Ďalší kremľský banket v plnej paráde usporiadali Sovietsi na počesť francúzskeho prezidenta Charlesa de Gaulla, ktorý prišiel do Moskvy na sklonku vojny v Európe v decembri 1944. Oslavu blížiaceho sa víťazstva však kalil nepokoj, ktorý vyvolávala Stalinova stúpajúca opitosť. Veľký diktátor totiž predniesol sériu prípitkov – de Gaulle ich narátal tridsať – na adresu ľudí zo svojho okolia, pričom jeden prípitok za druhým vyvolával väčšie a väčšie zimomriavky.

Napríklad na adresu veliteľa hlavného velenia tyla Červenej armády Andreja Chruľova (ktorého manželku krátko predtým zatkli na základe podozrenia z účasti na sprisahaní) povedal: „Nech radšej robí lepšie než najlepšie, alebo ho obesíme, ako je zvykom v našej krajine!“ Za tým nasledovalo veselé cinkanie pohárov a, pochopiteľne, nervózne pritakávanie.¹⁷

Na adresu veliteľa letectva Alexandra Novikova Stalin povedal: „Je to dobrý maršal, pripíme si naňho. Ale ak nebude robiť svoju prácu poriadne, tak ho obesíme!“ (O dva roky neskôr Novikova degradujú a zatknú, Berija ho bude osobne mučiť a potom ho odsúdia na pätnásť rokov v tábore nútených prác.)¹⁸

Bol tam prítomný aj Lazar Kaganovič, Chruščovov ochranca a mozog Stalinom vyvolaného teroristického hladomoru v 30. rokoch na Ukrajine, ktorý pripravil o život milióny ľudí. Na predvojnovom bankete na Ribbentropovu počesť si Stalin s osobitným potešením vychutnával ošívanie sa svojich nacistických hostí, keď museli pripíjať na zdravie Žida Kaganoviča.¹⁹ Na konci vojny sa hostia i prípitky zmenili. Stalin vyhlásil Kaganoviča za „statočného muža, ktorý vie, že ak vlaky nedorazia načas, tak ho zastrelíme!“

Mohol nepríjemne sa cítiaci de Gaulle vedieť, že Kaganovič obetoval Stalinovej krvilačnej paranoji svojho brata Michaila? „Čo musí byť, to musí byť,“ poznamenal chladne Lazar, keď sa dozvedel, že jeho brat vyvolal Stalinovo podozrenie. Michaila počas vypočúvania na druhý deň zastrelili. Ale to bolo na začiatku vojny – teraz mohol Lazar ako všetci ostatní s predstieranou dobrou náladou a za úslužného zvonenia pohárov len počúvať Stalinove zlovestné prípitky.²⁰

Každého normálneho svedka takéhoto vystupovania, nehovoriac o zahraničných osobnostiach, ako bol de Gaulle, niečo také jednoducho šokovalo. Stalin postrehol na hosťovej tvári nevôľu, položil de Gaullovi ruku na plece a s úsmevom povedal: „Nazývajú ma monštrum, ale ako vidíte, robím si z toho žarty. Možno nie som až taký hrozny.“²¹

Aspoň v ten večer sa Nikita Chruščov vyhol Stalinovmu hnevu, čo nebolo vždy možné. Počas jednej večere si Stalin vyklepal popol z fajky na Chruščovovu holú hlavu a potom zavalitého starnúceho bývalého roľníka, z ktorého sa stal dvorný šašo, prinútil vypiť pohár vodky a zatancovať *gopak*, teda tradičný ukrajinský ľudový tanec v podre-

pe, ktorý Chruščovovi spôsobil neznesiteľnú bolesť. Občas šéf KGB Berija pripieval Chruščovovi na chrbát saka cedulku s nápisom *chuj*. Chruščov si to všimol až vtedy, keď sa celá spoločnosť váľala od smiechu. Okrem toho kolegovia niekedy Chruščovovi položili na stoličku paradajky, na ktoré si potom Nikita sadol. Hrdý a výchovou mierny človek sa stal v spoločnosti takýchto spolupracovníkov ťažkým pijanom. A to z jediného dôvodu – aby sa zalíškal Stalinovi. Niekedy sa tak opil, že ho Berija musel odvieť do postele, kde sa vzápätí pomočil. Ako neskôr poznamenal Chruščovov životopisec: „Najstrašnejšie na týchto pitkách bolo, že človek urobil lepšie, keď tam bol, ako by tam nebol. Lebo je lepšie byť ponížovaný ako ukrižovaný.“²²

Takto si na to Chruščov neskôr spomínal vlastnými slovami:

Doslova nás nútil piť! Rozprávali sme sa o tom, ako by sme obed či večeru nejako rýchlejšie ukončili. Niekedy sme pred obedom či pred večerou povedali: „Tak čo, ako to bude dnes, bude dnes súťaž v pití alebo nie?“ Nechceli sme to robiť, lebo sme mali robotu, no Stalin nám to neumožnil... Stalin sám na začiatku večere vypil iba pohár koňaku či vodky a potom víno... Každého to odpudzovalo, človeku sa robilo zle od žalúdka, no Stalin bol v tomto neúprosný.²³

Možno sa preto čudovať, že doslova každý člen sovietskeho politbyra zo 40. rokov bol v podstate ťažký alkoholik? Nie však preto, lebo mali vo svojej DNA zakódovaný alkoholizmus, ale preto, lebo boli produktmi politického systému, ktorý si vynucoval opilecké excesy. Stalinov okruh kamarátov z mokrej štvrte tvoril Chruščov, Berija, Molotov, Kaganovič, Georgij Malenkov a Anastas Mikojan. Bola to partia ľudí, z ktorých niektorí boli najneľútostnejší banditi v histórii – a pritom všetci boli nútení piť proti vlastnej vôli, aby žili v neistote a nemohli zosnovať sprisahanie s cieľom zvrhnúť paranoidného generálneho tajomníka. „Stalin nás nútil piť,“ potvrdzuje vo svojich memoároch aj Anastas Mikojan. „Jeho zámerom nepochybne bolo rozviazať nám jazyk, aby sme nedokázali kontrolovať to, čo hovoríme a on tak zistil, o čom uvažujeme.“²⁴

Podľa Stalinových životopiscov „nútenie tvrdých súdruhov strácať kontrolu nad sebou sa stalo jeho športom a mierou ich vazalstva voči nemu.“²⁵ Najtvrdší spomedzi nich bol Stalinov kat Lavrentij Berija – sadistický šéf tajnej polície, smutne známy krúžením po Moskve vo svojej limuzíne, aby si na uliciach vyberal ženy (vraj ich bolo takmer dvesto), ktoré mu potom dodali do jeho apartmánu, kde ich nalial alkoholom a znásilnil. Za iných okolností však Berija neznášal, keď ho niekto nútil piť pre vlastné potešenie. No aj tak nielen pil, ale nútil k tomu zo servility voči Stalinovi aj ostatných. Chruščov si na slabnúcom zázname spomína na Berijove slová: „Musíme sa opiť,“ povedal Berija, „čím skôr, tým lepšie. Čím skôr sa opijeme, tým rýchlejšie bude po zábave. Za žiadnych okolností nás triezvych domov nepustí.“²⁶ Berija sa podobne ako všetci ostatní snažil zo všetkých síl, aby prežil – presnejšie, aby sa vyhol Stalinovým nenávideným pretekcom v pití.

Nie je prekvapením, že koncom 40. rokov sa v dôsledku ustavičného pitia začali u Chruščova prejavovať problémy s pečeňou. Stalin najprv akceptoval nariadenie

lekárov, ktorí Chruščovovi zakázali piť alkohol, Berija však namietol, že aj on má síce problémy s pečeňou, ale aj tak bez problémov pije. „Tak som prišiel o svoju obrannú zbraň (že nemôžem piť pre chorú pečeň): či chceš, či nie, pi! Kým vládzeš chodiť a kým ešte dýchaš, tak pi!“²⁷

Iní členovia Stalinovho vnútorného kruhu mali rôzne úhybné stratégie. Chruščovovova pravá ruka Anastas Mikojan sa obvykle počas nočných radovánok nejako vytratil a krátko si podriemal – kým aj jeho Berija nenabonzoval. „Ty si myslíš, že si bytrejší než ostatní?“ čertil sa Stalin. „Daj pozor, aby si to neskôr neľutoval.“²⁸ Chruščov tvrdil, že Mikojan spolu s Berijom a Malenkovom dokonca prehovoril kremelské čašníčky, aby im namiesto vína nalievali šťavu rovnakej farby, až kým ich Stalinovi nevyzradil kandidát politbyra Alexander Ščerbakov. Chruščov si spomínal:

Stalin zúril, že sa ho pokúsili oklamať a poriadne vyčistil Berijovi, Malenkovovi a Mikojanovi žalúdok. Všetci sme sa hnevali na Ščerbakova, pretože sme vôbec nemali chuť piť to víno. Pili sme, aby sme sa Stalina zbavili, no súčasne sme sa to snažili obmedzovať na minimum s ohľadom na svoje zdravie a strach, že sa z nás stanú alkoholici.²⁹

Ščerbakov – Stalinov pijanský pochlebovač – zomrel v najlepšom veku štyridsiatich štyroch rokov na infarkt dva dni po tom, ako sa Nemecko 10. mája 1945 vzdalo. Stalin si ho cenil, no Chruščov a ostatní z partie „vedeli, že zomrel od nadmerného pitia v snahe vyhovieť Stalinovi, a nie preto, lebo pocítoval vlastné nepotlačiteľné nutkanie piť.“³⁰ Podobne aj Andrej Ždanov – považovaný svojho času za Stalinovho dediča na tróne – zomrel ani nie o dva roky neskôr ako päťdesiatdvaročný, pričom až do konca života ignoroval časté varovania svojich doktorov, aby prestal piť.

Bolo zrejmé, že celá táto situácia má katastrofálne následky pre ich prácu a fyzické zdravie. „Z ľudí sa stávali doslova opilci, ale čím bol dotyčný človek opitejší, tým väčšmi to Stalina tešilo.“³¹

Hoci sa pijanské stretnutia politbyra obvykle začínali pri obednom stole, často sa končili inde. Za teplých letných dní, keď severné slnko svieti neskoro do večera, sa obávané večere na Stalinovej dači konali pod holým nebom na čerstvom vzduchu a v tichu vidieckej krajiny. Pri týchto príležitostiach Chruščov spolu s generálmajorom Alexandrom Poskrjobyševom zvykli hodiť do neďalekého rybníka zástupcu ľudového komisára obrany Grigorija Kulika. Takéto ponížovanie Kulika nebolo žiadnym rizikom, pretože všetci vedeli, že Stalin už dávno stratil rešpekt voči „vždy pripitému bonvivánovi“, ktorého neschopnosť na leningradskom fronte počas druhej svetovej vojny umožnila nacistom úplne obklúčiť druhé hlavné mesto Ruska.³² Kulik bol mocný chlap, ktorý potom rozzúrený a premočený skrz-naskrz naháňal Chruščova s Poskrjobyševom po celom pozemku, kým sa mu neskryli v neďalekom kroví. Opilec Poskrjobyšev (podľa svedectva Stalinovej dcéry zvracal z celej Stalinovej partie najväčšmi zo všetkých) sa v rybníku vyvážal tak často, že ochranka v obave, aby sa tento významný sovietsky funkcionár neutopil, potichu rybník vypustila. „Ak

STALIN A JEHO KOLEGOVIA Z POLITBYRA KRÁČAJÚ V PRIESTOROCH KREMLA, 1946. Zľava: Anastas Mikojan, Nikita Chruščov, Josif Stalin, Georgij Malenkov, Lavrentij Berija a Vjačeslav Molotov. Foto: Samari Gurari

to niekto skúsi so mnou, zomeliem ho na kašu,“ vyhrážal sa Berija, zatiaľ čo Stalin žiaril radosťou: „Ste ako malé deti!“ Nebolo pochýb, že ho tento infantilizmus tešil.³³

Podobne ako generácie cárov pred ním, aj „strýko Joe“ ako samozvaný patriarcha celého Ruska kultivoval na verejnosti svoj imidž starostlivého otca. Muž sa však stáva otcom iba vtedy, ak má deti. Alkohol podobne ako vo vnútornom kruhu slúžil Stalinovi nielen na oslabenie a delenie sovietskej spoločnosti, ako aj na jej udržiavanie v stave neistoty, ale aj na jej závislosť od štátu, ako sú deti závislé od otca.³⁴

Pre Chruščova to boli učňovské roky. Hoci on sám ako Stalinov nástupca nikdy nepestoval vo svojom vnútornom kruhu podobné bábkové divadlo, život v kľbku zmijí ho ťažko poznamenal až do konca jeho dní:

Ludia môžu namietat', že Chruščov perie na verejnosti špinavú bielizeň. Ale čo môže človek robiť? Bez vyprania predsa nebude čistá bielizeň. Čistá bielizeň je čistá a biela ako kontrast voči špinavej. A nielen to, život v Stalinovom dome bol úzko prepletený s našou prácou. To je zrejme nevyhnutné v situácii, keď krajinu v skutočnosti riadi jeden človek. Výsledkom je problém oddeliť osobné okolnosti od verejných záležitostí.³⁵

Starnúce záznamy Chruščovových pamätí zachytávajú jeden dôležitý bod: v autokratických vláдах je osobné s politickým nerozlučne prepletené. Je jedna vec, keď sa opilecké radovánky konajú dňom či nocou v roľníckych *kabakoch* (krčmách), prípadne v baroch mestského továrenského robotníctva, a je niečo celkom iné, keď sa to deje na najvyššom poschodí vlády – pričom ide o vládu jednej zo skutočných svetových veľmocí. A čo viac, ak by išlo o pragmatické využitie alkoholu v rámci ojedinelej príležitosti, možno by sa to dalo ospravedlniť a označiť za drobnú, hoci mrazivú kuriozitu svetových dejín. Lenže smutný fakt je, že Stalinovo využívanie alkoholu nebolo medzi ruskými vládcami ojedinelé – naopak, šlo o súčasť veľmi dlhej a preslávenej histórie. Od romanovských cárov až po Sovietov, ba s presahom do postsovietskeho obdobia je využívanie a zneužívanie alkoholu kľúčovým prvkom pochopenia dynamiky autokratickej vlády v Rusku.

Podobne ako Stalin, ktorý využíval alkohol na to, aby svojich podriadených rozdeľoval, zastrášoval, miatol a zneisťoval, aj sovietske vedenie pokračovalo v dlhodobej autokratickej tradícii využívania vodky za účelom paralyzovania spoločnosti: opití, rozdelení (atomizovaní) ľudia sa predsa nedokážu postaviť jeho moci na odpor.³⁶ Obzvlášť dobre to vedeli komunisti. Marx s Engelsom otvorene odsudzovali opilstvo ako dôsledok kapitalistického útlaku. V súlade s tým Vladimir Lenin a generácia revolucionárov, ktorí priniesli do Ruska bolševizmus, abstinovali. Boli presvedčení, že iba tak dokážu rozbiť okovy kapitalistickej nadvlády.³⁷ Je viac než len drobnou iróniou, že to bola sovietska diktatúra proletariátu, ktorá zotročila ľudí vodkou ešte väčšmi, než to dokázali jej buržoázni predchodcovia.

Ale využívanie alkoholu na opíjanie, rozdeľovanie a udržiavanie pasivity ľudí je len jedným dôvodom, prečo sa autokracia spolieha na vodku. Druhým dôvodom je nesmierna lukratívnosť obchodovania s alkoholom. Destilovaný alkohol ako vodka je pomerne lacný a ľahko vyrobiteľný. Z pohľadu vlády má teda jej funkcia krčmára alkoholikov celej krajiny pridanú hodnotu generovania štátnych príjmov v naozaj masívnom rozsahu. Preto na rozdiel od situácie v mnohých severoamerických krajinách, kde krčmy fungovali ako živá skrýša pred pátravým zrakom úradov, v Rusku, kde bol obchod s alkoholom tradične štátnym monopolom, boli krčmy a putiky *očami a ušami* štátu. Celkovo vzaté, predchádzanie vzburám, poskytovanie obrany a získavanie zdrojov zo spoločnosti sú tri najkľúčovejšie aspekty štátnosti. V Rusku došlo, čo sa týka týchto tradičných funkcií štátu, k neobvyklému obratu: ani jedna z nich sa nezaobíde bez prítomnosti alkoholu.

Vodka má veľmi dlhú politickú históriu. Nie je náhoda, že razantné rozširovanie sa raného Moskovského štátu sprevádzalo súčasne monopolizovanie príjmového potenciálu vodky, ktorý sa nedal s ničím porovnať. Vodka bola od feudálnej a buržoáznej éry ruskej imperiálnej minulosti až po socialistické a post-socialistické obdobie základným kameňom štátnych financií. Už od raných čias sa ruské úrady i napriek tomu, že nedisponovali dostatočnou správnu kapacitou na obrovitom, hoci riedko osídlenom území, zamerali na vyberanie dane za vodku – predávali právo na totálny monopol miestneho obchodu s alkoholom záujemcovi

s najvyššou ponukou. V záujme maximalizovania prúdu tohto životne dôležitého a spoľahlivého príjmu vláda v čoraz väčšej miere odvracala zrak od systematickej korupcie, ktorú tento systém vytvoril. Ide presne o tú istú korupciu, ktorá zmieta aj dnešným Ruskom. Štát v boji proti podvodom výbercov daní a v snahe zabezpečiť čoraz väčšie príjmy do štátnej pokladne využíval všetky možné formy režimov zdaňovania, licencovania a monopolizovania. Vodka mala vycediť z umoreného roľníctva všetko do poslednej kopejky. „Metódy, ako štát získaval príjmy z vodky, sa postupom času menili,“ poznamenal v 70. rokoch sovietsky disident Michail Bajtalskij, „no esenciálny charakter obchodu s vodkou zostal rovnaký.“³⁸

Ruskí vládatelia – „veľkí“ a nie až takí veľkí – prichádzali a odchádzali. Búrliivé, krvavé a revolučné transformácie budovali, ničili a znovu v inej podobe stavali na nohy ruský štát, no jedna konštanta zostávala nezmenená – vodka. Na vrchole ruského cárskeho impéria v 18. a 19. storočí tvorili príjmy z alkoholu *jednu tretinu* celého operačného rozpočtu ruského štátu – čo stačilo na plné pokrytie nákladov na dislokovanie a udržiavanie najväčšej stálej armády v Európe, pričom zvýšilo ešte na vybudovanie opulentného rodinného sídla cárskej rodiny v Zimnom paláci v Sankt Peterburgu.³⁹

Dokonca ešte koncom 20. storočia – keď príjmy z alkoholu boli prinajlepšom len dodatočným doplnením štátnych financií vo väčšine európskych štátov – príjmy z vodky dosahovali v sovietskom Rusku každoročne výšku 170 *miliárd* rubľov, čo bola viac než jedna tretina všetkých príjmov sovietskeho štátu.⁴⁰

„Finančné záujmy štátu udržať si v moci produkciu vodky boli rovnako silné, aká bola moc vodky udržať si svojich konzumentov,“ povedal disident Bajlatskij. „Štát nikdy nezaznamenal také ohromujúce príjmy z obchodu s alkoholom, ako je to dnes.“⁴¹ Je to naozaj tak, posledných päťsto rokov moci ruského štátu nie je možné pochopiť bez vzťahu k alkoholu.

Podobne aj pretrvávajúci neduživý stav ruskej občianskej spoločnosti má korene v politike presiaknutej vodkou. Hnutia striednosti, ktoré v 19. a začiatkom 20. storočia tvorili v Európe a v Severnej Amerike jeden zo základných pilierov občianskeho aktivizmu – spoločne s hnutím sufražetiek a odborovými aktivitami –, kultivovali životaschopnú občiansku spoločnosť. Nie však v Rusku. V priebehu celej ruskej histórie, či už cárskej, sovietskej alebo postsovietskej, všetky snahy obmedziť požívanie alkoholu (i napriek ohrozeniu základného piliera štátu) prostredníctvom činnosti organizácií na podporu striednosti alebo vládných iniciatív smerom zhora nadol stroskotali v tom lepšom prípade na nechote, v tom horšom na ich násilnom zastavení. Aj tu je vodkou presiaknutá politika príčinou i následkom – zachováva danú dynamiku spojenú s ruskou štátnosťou.

Pri príležitosti päťstého výročia vodky v Rusku napísal Viktor Jerofejev, skvelý ruský spisovateľ a syn Stalinovho tlmočníka článok – napoly nárek, napoly oslavu – o vodke, nazvaný Ruský boh. Už samotné toto slovo, napísal Jerofejev, vyvoláva v Rusoch celé spektrum emócií – u jedných ide o romantizáciu, u druhých o útechu –, no v konečnom dôsledku ani jednej z týchto emócií nemožno uprieť indiferent-

nosť: „Viac než rukojemníkmi politického systému sme rukojemníkmi vodky. Ona hrozí a trestá, ona si žiada obeť. Je katalyzátorom plodenia a jeho bičom. Diktuje, kto sa narodí a kto zomrie. Skrátka, vodka je ruský boh.“ A podobne ako u každého božstva, aj okolo vodky sa vznáša aura takmer mystického čara – „pohanské omámenie“, ktoré volá osamelú dušu zmesou žiadze a hanby.⁴²

Dopad vodky sa neprejavuje iba na individuálnom človeku, zväbenom piesňou sirén alkoholu. Pitie je spoločenská aktivita a jeho dôsledky – domáce násilie, šoférovanie pod vplyvom alkoholu, výtržníctvo a predčasné úmrtia – sú vo svojej povahe spoločenské. A kým si tieto dôsledky vyžadujú pozornosť vlády, celý alkoholický cyklus – od výroby a predaja po konzumáciu a jej následky – je fundamentálnym politickým problémom. Ako píše Jerofejev: „Vodka prebrala kontrolu nad vôľou a svedomím podstatnej časti ruskej populácie. Ak zosumarizujete všetok čas, ktorý Rusi venovali vodke a dáte dokopy všetky vodkou vydráždené duševné stavy – fantázie, sny, celotýždenné pijanské záľahy, rodinné tragédie, hanebné opice, vraždy, samovraždy a smrteľné nehody (oblúbená voľnočasová zábava Rusov sa občas končí udusením vlastnými zvratkami či pádom z okna) – je očividné, že za oficiálnymi dejinami ruskej štátnosti existuje ešte ďalšia dimenzia.“⁴³

Táto kniha hľadá práve túto dimenziu.

To znamená, že nehľadá nič menšie, než tajné dejiny ruského štátu.